

GODŁO ARMENII – IKONICZNA PREZENTACJA ORMIAŃSKIEJ TOŻSAMOŚCI ZBIOROWEJ

Słowa kluczowe: Tożsamość, Tożsamość zbiorowa, Tożsamość narodowa, **Grupy narodowe i etniczne**, Ormianie, **Armenia**, Godło Armenii, **Turcja**, Góra Ararat, **Religia**, Chrześcijaństwo, Literatura religijna, Biblia, Stary Testament, Arka Noego, Symbolika religijna, Gałązka oliwna, *Axis mundi*, Orzeł, Lew, Ikonoграфия, Heraldyka.

Celem artykułu jest przedstawienie ormiańskiej tożsamości zbiorowej, a dokładniej tych jej elementów, które znalazły swój wyraz w godle Armenii. Pomijając różnorodne znaczenia i możliwe typologie terminu tożsamość, uwaga zostanie zwrócona wyłącznie na kategorię tożsamości zbiorowej – pojęcia, które budzi wiele kontrowersji. W artykule pojawiają się odwołania między innymi do takich elementów tożsamości ormiańskiej, jak góra Ararat, genocyd, biblijne korzenie narodu czy odniesienia historyczne, których ważność dla tej grupy narodowej została zidentyfikowana w trakcie badań przeprowadzonych w latach 2002–2007 (Ziętek 2008).

1. Tożsamość jako kategoria teoretyczna

W odniesieniu do zagadnienia tożsamości należy zaznaczyć, iż na gruncie socjologicznym termin ten zyskał w ostatnich dekadach nieomal status koncepcji podstawowej zarówno w publikacjach teoretycznych, jak i empirycznych. Studia literatury przedmiotu pod kątem zagadnienia tożsamości zbiorowych wyraźnie jednak ukazują brak zgody w świecie naukowym co do tego, czy w ogóle zasadne jest mówienie o tożsamości zbiorowej. W większości prac autorzy badają i analizują tożsamość jednostkową, nie poruszając kwestii dotyczących kolektywnego ujęcia tego zagadnienia. Rozstrzygnięcie, czy uzasadnione jest rozszerzenie terminu tożsamość na podmiot zbiorowy, staje się w tym świetle ważnym problemem teoretycznym i metodologicznym warunkującym dalsze rozważania.

Wśród badaczy zdecydowane stanowisko w tej sprawie zajmuje Antonina Kłowska. Autorka zauważa, iż pojęcie „tożsamość zbiorowa” nieraz odnoszono do całych narodów lub innych społeczności ujmowanych w sposób kolektywny (Kło-

skowska 1992, 132). Takie poglądy podzielają również Peter Berger i Thomas Luckmann. Ich zdaniem tożsamość stanowi główny element rzeczywistości subiektywnej, chociaż pozostaje w dialektycznym związku ze społeczeństwem. Zauważają oni, że „społeczeństwa mają swoje historie, w których powstają określone tożsamości, jednak historie te są dziełem ludzi z określonymi tożsamościami” (Berger, Luckmann 1983, 263).

Odmienne stanowisko w tej kwestii prezentują, na przykład, Zbigniew Bokszański, Krzysztof Kwaśniewski, Marisa Zavalloni czy Peter Beyer. Bokszański uważa, iż przeniesienie koncepcji tożsamości do obszaru zbiorowości jest rezultatem syntezy tradycyjnych pojęć używanych w analizach różnic kulturowych z nowym sposobem pojmowania podmiotu indywidualnego (Bokszański 2006, 62). Autor za przyczynę tego procesu uznaje: „komplikowanie się tkanki społecznej współczesności”, transformację form życia społecznego, pojawienie się nowych typów zbiorowości, intensyfikację dążeń autonomicznych wśród grup etnicznych i regionalnych oraz procesy powstawania nowych narodów. Zgadzając się z tym stanowiskiem, przyjęłam, iż tożsamości zbiorowe są „czymś więcej niż faktycznym czy wyobrażonym zlepkiem indywidualnych tożsamości” (Beyer 2005, 117), uznałam również, iż można mówić zarówno o tożsamości jednostki (jednostkowej, indywidualnej), jak i o tożsamości zbiorowości (zbiorowej, kolektywnej). Tym samym moim celem stały się poszukiwania emblematu dla ormiańskiej tożsamości zbiorowej¹.

2. Identyfikacja jednostkowa i kolektywna

Człowiek uzewnętrznia swoją tożsamość w różny sposób – przykładowo, przedstawiając się. Podając swoje imię czy też pełne dane personalne, daje wyraz swojemu poczuciu ciągłości w czasie, ponieważ pomimo różnych doświadczeń życiowych, zmian w wyglądzie zewnętrznym pozostaje tą samą osobą. Podobnie rzecz ma się z grupą społeczną. Podstawowym wyróżnikiem danej zbiorowości jest wspólna nazwa. Jej przyjęcie świadczy o poczuciu odrębności grupowej, czyli o świadomości specyfiki grupy i dostrzeganiu odmienności od innych grup. Nazwa ta stanowi symbol zbiorowej tożsamości, więzi społecznej, jest również wyznacznikiem poczucia przynależności i swojskości. Ważnym elementem tożsamości jest również związek danego narodu z określonym terytorium. Jest to rzeczywista bądź symboliczna identyfikacja z konkretnym miejscem uznawanym za teren przynależny danej zbiorowości, odwołująca się do miejsca pochodzenia, do „macierzy” wspólnoty. Terytorium, z którym identyfikuje się naród, określane jest terminem ojczyzna. Zgodnie z definicją oznacza kraj pochodzenia i/lub zamieszkania ludzi powiązanych wspólnym losem, określając pewien zbiór osób, rzeczy, przedmiotów i symboli. Oznacza więc strony rodzinne, przestrzeń, w której jednostki żyją na co dzień, obszar, w którym czują się u siebie. Tożsamość odwołująca się do wspólnego terytorium zazwyczaj znajduje uzasadnienie w mitach i legendach mówiących o początkach danej zbiorowości.

¹ Szerzej na temat definicji tożsamości, jej rodzajów i elementów w: Ziętek 2008, 17-79.

rowości wywodzonej od wspólnego przodka. Legitymizuje to poczucie tożsamości kolektywnej, osadzając daną zbiorowość w określonym kontekście społeczno-historyczno-terytorialno-kulturowym.

3. Godło heraldyczne a godło państwowe

Do wyrażenia treści symbolicznych określających suwerenność jakiegoś państwa stosowane są trzy znaki naczelne: herb państwa, flaga państwowa i hymn państwowy. Wszystkie te trzy symbole odnoszą się do uznawanych wartości i ciągłości historii danego narodu.

Zwyczaj stosowania herbów wywodzi się z okresu średniowiecza. Herb początkowo używany był wyłącznie jako znak rozpoznawczy, odwołujący się do symboliki heroicznej. Jego podstawowa rola sprowadzała się do wyróżnienia osoby stanu rycerskiego, także szlacheckiego; z czasem służył również określaniu przynależności rodowej.

Odwołując się do genezy herbów, istotne jest to, iż funkcjonowały one jako znaki bojowe. Stanowić miały komunikat, czytelną informację o tym, kto należy do kategorii „swój”, a kto do kategorii „obcy”. W tym też celu zostały opracowane specjalne reguły heraldyczne, czyli powszechnie obowiązujący zestaw kanonów. Do najważniejszych norm zaliczyć można ograniczenia pojawiające się w kolorystyce, która zredukowana została do sześciu barw: dwóch metali – złota i srebra (którym odpowiada kolor żółty i biały) oraz czterech kolorów: niebieskiego, zielonego, czerwonego i czarnego.

Zgodnie z terminologią heraldyki pojęcie „godło” powinno być stosowane wyłącznie na określenie jednego z elementów herbu – znaku na polu tarczy herbowej. W języku potocznym, jak również w niektórych oficjalnych dokumentach, termin ten spotykany jest jako zamiennik określenia „herb państwowy”². Godło państwowe jest symbolem reprezentującym państwo, nie jest jednak herbem w myśl zasad heraldyki, chociaż pełni jego funkcje. Oznacza to, zgodnie z kanonem heraldyki, że identyfikacja herbu państwowego z godłem stanowi błąd merytoryczny.

4. Elementy herbu

Wyróżnić można dwa podstawowe elementy herbu: tarczę, której powierzchnię określa się mianem pola, oraz godło, czyli znak na polu tarczy. Kształt tarczy herbu nawiązuje do formy, jaką ma tarcza obronna stanowiąca uzbrojenie rycerza. Kształtu tarczy nie definiują prawa heraldyczne, dlatego też pod tym względem panuje pewna

² Pod pojęciem herbu państwowego należy rozumieć precyzyjnie ustalony znak będący państwowym symbolem. Herb państwowy wywodzi się ze znaku terytorialnego lub z herbu osobistego władcy bądź dynastii.

dowolność. Spotyka się podziały tarczy na dwie części (w słup, w pas, w skos oraz z lewa w skos), na trzy części (tarcza trójdzielna w rosochę), na cztery części (czwórdzielna w krzyż, czwórdzielna krzyżem w skos) (zob. Szymański 2001, 656).

Podstawowym elementem graficznym tarczy jest jej godło. Może ono mieć formę postaci ludzkich, zwierzęcych, przedmiotów czy też wzorów powstałych w wyniku geometrycznego podziału godła liniami. Wzory te noszą nazwę figur heraldycznych zaszczytnych (jeżeli wzór przebiega od krawędzi do krawędzi tarczy) lub uszczerbionych (kiedy wzór nie dotyka krawędzi). Centralnym punktem na tarczy jest tak zwane pole sercowe, na którym umieszczane są najważniejsze symbole o randze honorowej. Honorową stroną tarczy jest *dexter* – strona heraldycznie prawa. Z tego powodu herb czytany jest od strony rycerza, a nie od strony zewnętrznego rysunku³. Z tego samego powodu figury heraldyczne powinny być zwrócone w prawo. Jeżeli figura ma dwie głowy, wówczas są one zwrócone w przeciwnie strony.

Dostojności herbowi nadają trzymacze, orderzy i dewiza. Trzymacze heraldyczne to postacie ludzkie, zwierzęce bądź mityczne, zarówno rzeczywiste, jak i fantastyczne, które podtrzymują tarczę zazwyczaj z obydwu jej stron. Orderzy zamieszczane są pod tarczą herbową, dewiza zaś znajduje się przeważnie na postumencie trzymaczy bądź na wstędze umieszczonej za tarczą.

5. Godło Armenii

Zapotrzebowanie na narodową heraldykę obudziło się wśród Ormian w XVIII wieku, w związku z ruchami wyzwolenческими i nadzieją na przywrócenie niezależnego królestwa. W tym czasie powstało wiele projektów i kolejnych wariantów herbu państwowego. Na większości z nich pojawiały się takie symbole, jak: góra Ararat z arką Noego, oblicze Chrystusa oraz postacie zwierząt: lwa i orła.

Geneza godła wywodzi się z dawnych herbów ormiańskich dynastii⁴. Utrzymane jest ono w stylistyce heraldycznej, nie może jednak zostać uznane za herb, chociażby ze względu na użytą kolorystykę. W godle Armenii oprócz podstawowego koloru złocistego pojawiają się takie barwy, jak czerwony, niebieski, a pośrodku tarczy – pomarańczowy. Z racji funkcji tego znaku jako herbu godło to cechuje prostota i kontrastowe barwy.

Obecne godło Armenii pochodzi z 1918 roku, kiedy to temu krajowi udało się na krótko odzyskać niepodległość po sześciu latach niewoli. Do tej pierwotnej formy powrócono dopiero 23 sierpnia 1990 roku⁵.

³ Lewa strona rysunku określana jest prawą przy opisie herbu.

⁴ Ormiańscy historycy uznają, że pierwszym godłem było przedstawienie dwóch ptaków, pomiędzy którymi znajdowało się słońce bądź gwiazda z ośmioma promieniami.

⁵ Od 2 lutego 1922 r. obowiązywało godło Armeńskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej. Centralnym elementem tego godła, oprócz góry Ararat, była pięcioramienna gwiazda z rozchodzącymi się od niej promieniami, co symbolizować miało planowane zwycięstwo komunizmu w pięciu częściach świata. Znaczącymi elementami były również sierp i młot, rozumiane jako symbol sojuszu robotniczo-chłopskiego. Dewiza tego godła była w kolorze czerwonym, a na niej znajdował się napis w języku

Tarcza godła Armenii jest podzielona na cztery części, gdzie linią podziału jest krzyż (tak zwana tarcza czwórdzielna w krzyż). Dodatkowo pośrodku tarczy znajduje się pole sercowe, uznawane za honorowe miejsce herbu.

6. Symbolika pola sercowego tarczy herbowej

W najważniejszym polu sercowym widnieje schematycznie przedstawiona góra Ararat, wraz ze spoczywającą na jej szczycie arką Noego⁶. Masyw Araratu jest dla Ormian zarówno symbolem nadziei i ocalenia, jak i świadectwem klęski oraz tragicznych losów tego narodu. Stanowi dla nich wyjątkowe i święte miejsce. Na pierwszy plan wybija się w tym kontekście związek ormiańskich korzeni z tradycją biblijną. Zgodnie z ormiańskimi podaniami to właśnie na terenie Armenii znajdował się ogród rajski⁷, a na szczycie Araratu miała osiąść arka Noego (Rdz 8, 4). Jak podkreślają Ormianie, w ten sposób Ararat stał się drugą kolebką ludzkości, gdyż z jego szczytów wyruszyli synowie Noego – Sem, Cham i Jafet – w celu zaludnienia ziemi. Masyw Araratu w języku urzędowym nazywany jest *Massis*, w powszechnym użyciu zaś występują również takie nazwy, jak „samotny olbrzym”, „góra Armenii” czy „góra Noego”.

Wśród Ormian powszechne jest przekonanie, iż protoplastą tego narodu jest Hajk, potomek Noego⁸. Kiedy po potopie wody zaczęły opadać, Noe miał wypuścić gołębia, który powrócił i „przyniósł w dziobie świeży listek z drzewa oliwnego” (Rdz 8, 11). Odwołanie do motywu gałązki oliwnej oznacza pozostawanie pod szczególną opieką Boga (Lurker 1994, 190). Gałązka jest zapowiedzią wiecznego pokoju, Bożego błogosławieństwa, jak również dobrobytu. Odwołując się do pochodzenia od Noego, Ormianie podkreślają, iż są narodem wybranym, predestynowanym do pełnienia specjalnej misji wobec innych narodów. To oni mają świata nieść gałązkę pokoju.

Ararat można uznać również za oś kosmiczną – *axis mundi* – łączącą zaświaty z ziemią. Świadczyć o tym może między innymi centralne położenie góry w środku historycznej Armenii, przekonanie o tym, iż góra jest centrum świata, a także legenda o wędrówkach św. Jakuba⁹. Moment utknięcia arki na Araracie stanowi dla Ormian klasyczny *illud tempore* – „punkt zerowy”. W ten sposób tradycja łączy poczucie terytorialnej przynależności z narracją mityczną, biblijną i historyczną, wpisując się w pamięć zbiorową.

ormiańskim i rosyjskim: „Proletariusze wszystkich krajów łączcie się!”. Godło otoczone było kłosami zboża oraz kiściami winogron. Wygląd godła w zasadzie się nie zmieniał aż do 1990 r., chociaż w związku z modyfikacją rozumienia terminów „republika” i „radziecki” wprowadzano niewielkie zmiany.

⁶ W jednym z klasztorów w Eczmiadzinie znajdują się szczątki uznawane za fragment arki.

⁷ Według *Księgi Rodzaju* „z Edenu wypływała rzeka, aby nawadniać ów ogród, i stamtąd się rozdzielała, dając początek czterem rzekom” (Rdz 2, 10); były to: Eufrat, Tygrys, Kura i Araks. Ormianie są przekonani, iż dwie z nich spływały po stokach Araratu do rajskiego ogrodu.

⁸ Hajk uznawany jest za syna Togarmy, wnuka Gomcra, prawnuka Jafeta i praprawnuka Noego.

⁹ Przez długi czas Ormianie uważali, że na szczyt Araratu dotrzeć mógł jedynie św. Jakub. Utrzymywano powszechnie, że śmiałowie, którzy odważyli się na próbę zdobycia góry, padali ze zmęczenia, a po zaśnięciu budzili się ponownie u jej stóp.

Pomimo iż góra ta znajduje się obecnie na terytorium Turcji, to ona stanowi symbol ormiańskości, który przywołuje wspomnienia tragicznych wydarzeń genocydu – ludobójstwa z 1915 roku – kiedy w wyniku działań tureckich zginęło ponad milion osób, czyli jedna trzecia ówczesnego narodu ormiańskiego (Ternon 2005). Ararat zatem jest również symbolem martyrologii i niewoli tego narodu. Jest skryzystalizowaną formą pamięci zbiorowej o doznanych krzywdach oraz o zniszczonych i zagarniętych przez Turków ziemiach. Jest świętym miejscem, a jego widok nieustannie przypomina o ormiańskich korzeniach i tożsamości. Jego obecność w godle świadczy o nieustannej chęci i gotowości do walki w obronie suwerenności i uznawanych wartości chrześcijańskich.

Ormianie z wielkim bólem wspominają wydarzenia dotyczące okresu, kiedy w wyniku tureckich akcji eksterminacyjnych większość z nich straciła kogoś z rodziny. Dbałość o pamięć zamordowanych to nie tylko element wpisany w ormiańską pamięć zbiorową, ale również w ormiańską tożsamość, tworzący więź społeczną i poczucie wspólnoty losu. W zbiorową tożsamość wpisują się również społeczne praktyki służące transmisji międzypokoleniowej pamięci. Należy wspomnieć przede wszystkim o 24 kwietnia, czyli tzw. Dniu Pamięci Zagłady, kiedy Ormianie obchodzą tragiczną rocznicę genocydu. Miejscem szczególnie związanym z omawianymi wydarzeniami jest kompleks memorialny, pomnik ludobójstwa – *Dzidzernagapert*¹⁰.

Zdjęcia Araratu i opowieści o biblijnej górze to elementy wykorzystywane przez ormiańskie rodziny w trakcie wprowadzania dzieci w geografę i historię ormiańskiego narodu. Zatem już w procesie socjalizacji pierwotnej za pomocą symboliki Araratu kształtowana jest ormiańska tożsamość.

7. Pola herbowe na godle Armenii

Patrząc na godło, można zauważyć, że góra Ararat umieszczona pośrodku tarczy jest ochraniana przez czterech strażników, przedstawicieli królewskich dynastii, symbolicznie reprezentowanych przez cztery figury zaszczytne, umieszczone na poszczególnych polach tarczy.

Omawiając godło zgodnie z regułami heraldycznymi, widzimy, że polem pierwszym (tak zwanym prawym górnym), w kolorze czerwonym, jest herb dynastii Bagratydów, która panowała w Armenii do czasów mongolskich najazdów (lata 862–1045). Szczególną datą tego okresu jest 884 rok. Wówczas, wykorzystując osłabienie kalifatu arabskiego, udało się Armenii odzyskać niepodległość. Tendencje zjednoczeniowe, które w tym czasie się rodziły, zostały zaprzepaszczone w 1045 roku na skutek interwencji Bizancjum. Symbole tej dynastii to: pantera, nad którą pojawia się owal i krzyż, lew bądź para lwów z krzyżem, oraz dwugłowy ptak trzymający w szponach owcę. Należy zaznaczyć, że widoczny na tarczy symbol lwa, wykorzy-

¹⁰ Dosłownie: „jaskółcza twierdza”, wybudowany po wielu staraniach w 1965 r. w Eczmiadzynie. Na kompleks ten składają się: sanktuarium wiecznego ognia, kolumny odrodzenia Armenii i ściany pamięci.

stywany przez dynastię Bagratydów, odwoływał się do idei związanych z pogańską boginią Bagratuni, małżonką i żeńskim odpowiednikiem głównego boga Urartu o imieniu Khaldi.

Kolejne pole (lewe górne), w kolorze niebieskim, które przedstawia wizerunek dwóch ptaków, to herb dynastii królewskiej Arsacydów (54–428). Za początek dynastii Arsacydów przyjmuje się rok 247 p.n.e., kiedy to Arsakes, władca pochodzenia irańskiego, ogłosił się królem. W Armenii okres panowania tej dynastii datuje się od czasów Tiridatesa I, przedstawiciela partyjskiego rodu królewskiego, który panował w latach 54–59 oraz od 62 roku do roku około 72. Przyjął on tytuł „króla Wielkiej Armenii”. Dynastia ta została pozbawiona władzy przez Sasanidów. W historii rządów Arsacydów w Armenii zwracają uwagę trzy wydarzenia: przyjęcie chrześcijaństwa za czasów Tiridatesa III, co, jak głosi tradycja ormiańska, nastąpiło w 301 roku; ogłoszenie w 317 roku chrześcijaństwa religią panującą w Armenii; oraz wyświęcenie Grzegorza Parta na metropolitę¹¹.

Pole trzecie (prawe dolne), również w kolorze niebieskim, to herb pierwszej królewskiej dynastii Artaksydów, panującej w Armenii od 189 roku p.n.e. do 2 roku n.e. Przełomowym wydarzeniem dla losów tej dynastii było zwycięstwo Rzymian w bitwie pod Magnezją nad Antiochem III, jednym z najwybitniejszych władców Seleucydów. Korzystając z osłabienia Seleucydów, Artaszes I ogłosił się królem, ustanawiając niezależność Armenii. Za czasów wnuka tego władcy – Tigranesa II Wielkiego – Armenia osiągnęła szczyt politycznej potęgi. Tigranes przyjął od Partów tytuł „Króla Królów”, a od Seleucydów zapożyczył przydomek „boski”. Pod jego panowaniem znajdowały się w tym czasie ziemie od Morza Kaspijskiego do Śródziemnego, od Mezopotamii po Góry Pontyjskie. Dynastia wygasła, kiedy Cesarz August wysłał Gajusza Juliusza Cezara, aby zdjął z tronu Tigranesa IV i jego siostrę-małżonkę Erato.

W polu czwartym (lewym dolnym), w kolorze czerwonym, widnieje herb dynastii Rubenidów, która panowała w Armenii w latach 1187–1375. W 1198 roku Leonowi, jednemu z władców tej dynastii, udało się otrzymać z rąk legata papieża Celestyna III koronę królewską. W ten sposób powstało Królestwo Cylicji. Nowe państwo nazywane było Małą bądź Nową Armenią, ze względu na znaczną migrację ludności z Armenii właściwej. Królestwo Cylicji przetrwało do 1375 roku, kiedy dostało się pod dominację Mameluków egipskich, by następnie w XVI wieku stać się prowincją osmańską (Ternon 2005, 28). Symbolem tej dynastii był lew z krzyżem na plecach.

Przedstawione na tarczy symbole dynastii wpisują się w ormiańską tożsamość zbiorową. Pola tarczy to heraldyczne odbicie etapów ormiańskiej państwowości. Godła herbu odwołują się do historycznych postaci i wydarzeń, które w istotny sposób wpłynęły na współczesność tego narodu, jednocześnie wpisując się w świadomość jego trwania w czasie. Są elementami tożsamości historycznej, a tym samym częścią pamięci zbiorowej Ormian.

¹¹ Grzegorz Part, uznany za świętego (św. Grzegorz Oświeciciel), jest założycielem ormiańskiego Kościoła.

8. Trzymacze

Kolejne elementy godła państwowego Armenii to trzymacze – postacie orła i lwa, które są królami świata zwierząt. Symbolizują mądrość, dumę narodową, cierpienie narodu i jego godność. Symbolika trzymaczy nie jest przypadkowa. Szukając znaczenia tych postaci, można podążać trzema tropami. Pierwszy to odczytywanie symbolu w znaczeniu uniwersalnym, drugi to koncentracja na znaczeniu historycznym, i trzeci – dotyczący odwołań do symboliki chrześcijańskiej.

Orzeł to pradawny symbol solarny, reprezentujący wolność, dostojność i wzniosłość. Symbol ten odnosi się do wszystkiego, co duchowe, a tym samym stanowi przeciwieństwo tego, co ziemskie i zamknięte w ciasnych ramach. Orzeł waloryzowany jest jednoznacznie pozytywnie, co wynika prawdopodobnie z jego wyposażenia w skrzydła, dzięki nim doskonale wpisuje się w schemat góra–dół, zajmując górną pozycję. Metafora orła w sposób oczywisty odwołuje się do takich cech, jak bystrość, mądrość, szybkość, zwinność, wzniosłość czy żwawość. Orzeł reprezentuje również pierwiastek męski w przyrodzie. Postrzegany jako niepokonany łowca jest ptakiem mocy – symbolizuje siłę, męstwo, odwagę.

Orzeł jest uwielbianym ptakiem Małej Azji. Jako ptak dwugłowy występował u Hetytów, Mamikonów, w Bizancjum i w herbie Federacji Rosyjskiej z 1993 roku. W Armenii orzeł był nie tylko głównym heraldycznym symbolem dynastii Arsacydów, kiedy to para orłów ozdabiała koronę Tiridatesa Wielkiego. Dwugłowy orzeł widnieje również na herbie św. Eczmiadzynu.

Orzeł związany jest również z symboliką solarną, a także z ideą zmartwychwstania. Ten motyw wykorzystuje zwłaszcza symbolika chrześcijańska. Ze względu na przenikliwość i bliski kontakt z tym, co boskie, orzeł uznawany jest za symbol św. Jana.

Drugi trzymacz – lew – należy obok orła do najczęściej pojawiających się symboli na godłach i herbach. Lew jest „królem zwierząt”, tym samym zrozumiała jest jego obecność na herbach dynastii królewskich. Podobnie jak orzeł, lew wiązany jest z symboliką solarną, przede wszystkim ze względu na swoją złocistą grzywę, która przez kolor i formę wydaje się przypominać promienie słońca, co z kolei wywołuje konotacje ze światłem i ogniem. Jako „Pan Dzikiej Zwierzyny”, zwierzę to budzi jednocześnie strach i podziw. Lew reprezentuje męski pierwiastek w naturze, a co za tym idzie męstwo, odwagę, siłę, skoczność, sprawność i zwinność.

Figura koronowanego lwa na złotym polu obowiązywała w wielu herbach europejskich władców. Przykładowo lew był widoczny na herbie państwowym Republiki Weneckiej, Królestwa Cypru; jest to także trzymacz na herbie dynastii sabaudzkiej.

W Biblii symbol ten ma dwa przeciwstawne znaczenia, bowiem z jednej strony odwołuje się do zła¹² i szatana, kiedy jako krwiożercza bestia budzi przerażenie¹³, z drugiej zaś jest ucieleśnieniem dobra, mądrości i sprawiedliwości Bożej, pojawia-

¹² W Starym Testamencie lew jest symbolem Niwy – miasta wrogiego Izraelowi.

¹³ Chrześcijanie byli rzucańi lwom na pożarcie.

jąc się jako symbol pokolenia Judy¹⁴, z którego wywodzą się król Dawid i Chrystus. Lewem w Biblii nazywana jest Asyria i Babilon (Jr 50, 17). Przez analogię do Chrystusa lew jest również symbolem zmartwychwstania, zwycięstwa nad złem i śmiercią. Wizerunek ryczącego lwa utożsamiany jest także z Sądem Ostatecznym.

9. Elementy dostojństwa herbu – ordery i dewiza

Ważnym elementem herbu są ordery, które nadają mu powagi, godności i dostojności. Symbolika orderu godła Armenii jest czytelna. Na orderze zwracają uwagę cztery elementy: pióro symbolizujące intelektualne i kulturowe dziedzictwo Armenii; snop pszeniczny, którego celem jest odzwierciedlenie pracowitej natury ormiańskiego społeczeństwa; miecz przecinający łańcuch – symbol wytrzymałości, męstwa i siły ormiańskiego narodu oraz jego walki o niepodległość; przecięty łańcuch symbolizujący wyzwolenie od ciemnych sił.

Ostatnim omawianym przeze mnie elementem godła jest dewiza, która reprezentuje trójkolorową flagę Republiki Armenii. Czerwony kolor symbolizuje krew przealaną przez Ormian w obronie suwerenności swojego kraju. To również symbol walki w obronie chrześcijaństwa. Kolor niebieski odzwierciedla dążenie ormiańskiego narodu do pokojowej egzystencji pod spokojnym niebem. Odwołuje się również do znaczenia wody, która daje życie i zapewnia dobrobyt. Z kolei kolor pomarańczowy (w pierwotnej wersji godła żółty) odczytać należy jako symbol złotych pól pszenicy, ale również pracowitości, pilności, obowiązkowości oraz wielkiej duchowości ormiańskiego narodu.

Konkludując, można powiedzieć, iż analiza symboliki pozwala na uznanie godła Armenii za ideogram ormiańskiej tożsamości zbiorowej, odwołujący się do przeszłości historycznej i mitycznej, do tradycji religijnej, ideałów wolności i nostalgii za dawnym bogactwem kraju. Godło Armenii można uznać za przekaz symbolicznych i skondensowanych treści służących utrwaleniu pamięci zbiorowej.

¹⁴ W Apokalipsie św. Jana pojawia się zapis „I mówi do mnie jeden ze Starców: Przestań płakać: Oto zwyciężył Lew z pokolenia Judy, Odrośl Dawida, tak że otworzy księgę i siedem jej pieczęci” (Ap 5, 5).